

(Иннин «Энсиэли» хаһыат бэс ыйын 9 күнүнээби нүөмэригэр көр)

4. МАКСИМ БАСТАКЫ АЙАН СУРУЙУУТА

Максим Дьокуускайга түөрт кылаастаах училищеҕа үөрэнэ киирэн баран, аан бастаан П. Ойуунускайдын көрсүһэр. Уолаттар, төһө да 6 сыл арытылаахтарын иһин, ол кинилэр доҕордоһууларыгар мэхэйдээбэтэҕэ, истинник, диринник доҕордоһуу саҕаланар. Биллэрин курдук, бу үөрэнэр кэмнэригэр, уолаттар литературнай куруһуокка аан бастаан сылдьан, суруйар, литератураны интэриэһиргиир кэмнэрэ саҕаламмыта. П. Ойуунускай кэлин аар-саарга аатырар улахан суруйааччы, философ, поэт буолан тахсыбыта, онтон Аммосов бөдөҥ салайааччы, трибун, деятель буолбута.

Максим, оҕо-оҕо курдук, тугу барытын боруобалыы, билэ-көрө сатыыр этэ. Онон, бэйэтэ кэпсээн да, хоһоон да суруйан холоһууларын бу куруһуокка сылдьан боруобалаабыта. П.И. Филиппов суруйарынан, Максим бастакы суруйуута — норуот

Будучи слушателем 1 класса Якутской учительской семинарии в 1916 г., он писал реферат по физике «Сходство и различие между тепловыми и электрическими явлениями». Реферат обнаружил в партийном архиве Якутской области (ПАЯО) в 1983 г. доцент ЯГУ, философ Д.С. Макаров, внесший большой вклад в изучение биографии и научного наследия М.К. Аммосова.

Поскольку я, автор статьи, имею филологическое образование, честно признаваясь на неглубокое знание по физике, основываюсь на статье «Реферат юного Максима Аммосова», авторами которой являются И.И. Суздалов, кандидат физико-математических наук, доцент ЯГУ,

как например Якутии, Северного Казахстана и Киргизии.

6. АММОСОВ ТАС КӨРҮНЭ, МЭТИРИЭТЭ

Инники этиллибитин курдук, М.К. Аммосов революционер, большевик быһыытынан үгүстүк суруллар, онтон кини тас көрүнгүн, дьүһүнүн-бодотун көрдөрүү аҕыйах, баар да буоллаҕына ситэтэ суох. Онон, бастатан туран, Максим Кирович этиллибитин ойуулаһынар күүрдүү сороктанабын.

Онуоха бастакынан, Н. Захаренко «Эти прекрасные люди» кинигэтигэр Максим Кирович туһунан очеркатын туһанабын: «Максим Кирович был несколько ниже среднего роста, короткой, крепкого телосложения (он занимался спортом) с великопной шевелюрой акку-

ратно подстриженных, темных волос. Высокий лоб, открытый взгляд, большие карие глаза как бы искрились. Весь его облик, жесты, движения поражали необычной живостью. В годы нашей совместной работы он сначала носил толстовку, позже — гимнастерку, еще позднее — не расставался с костюмом. Он чуждался модных фасонов и не любил ярких цветов в одежде. Постоянная аккуратность во всем отражала его внутреннюю собранность, целостность натуры».

Салгыы «Энсиэли» хаһыакка 1993 с. бэчээттэммит «М.К. Аммосов эт-хаан өттүнэн сайдыгытын холобура» дьин суруйууну буллум. Ыстатыйаны бэчээккэ Нам улуунун олохтооҕо Г. Беллолюбская бэлэмнээбит. Оно маннык суруллар: «Саха АССР үтүөлээх учуутала Петр Окочешников биригэ олоҕорбут, үлээбит дьон ахтылыларыгар олоҕуран Максим Кирович көстөр дьүһүнүн, тас көрүнгүн туһунан маннык түмүгү оҕорор: ортону аннынан унуохтаах, толору эттээх-сииннээх тулсаҕай быһыылаах этэ. Туттара-хаптара, хаамара-сиимэрэ эрчимнээх этэ. Хаартыскаҕа көстөрүн курдук, нууччалыы көрүнгүнээх ыраас сөбөрүлээбэ. Хара хойуу, өрө тараммыт баттахтара, сытыы хара характара эйбэстик, өйдөөхтүк чабылыганаһаллара», — дьин.

Онтон Аммосов соратнига Дора Жиркова төрөппүт уола Марат Загидович Максим Кировичи маннык ойуулуур: «Максим үксүгэр хара вельвет гимнастеркалаах сылдьара. Ол таһаһа кини этигэр олус ньымсатык сытара. Оттон сыгыннахтанан кэбистээбин, кини ымсыгырдах көрүнгүнээ. Дараҕар сарыннааҕа, синньигэс бииллээҕэ. Оттон Аммосов кэргэнэ Раиса Израиловна ахтарынан, Максим Кирович музыканы сөбүлүүр, струналаах инструменнарга үчүгүйдик оонньуур, үңкүүлүүр уонна ыллыыр, ханкылыыр, велосипедынан элбэхтик сылдьар эбит».

Кырдыга даһаны, Аммосов эт-хаан өттүнэн бэйэтин кыанар, күүстээх, кыра эрдэбиттэн үлээ эриллитит, интиир-ситии буолан, олоһун араас түгэннэригэр, ордук тиһэх күннэригэр сордоһуну-муннаһыны, атаҕастабылы тулуйдаҕа буолуо. Төһө да булгуруйбат кытаанах санаалаах кини буолбутун иннигэр, кини эр киһилии күүстээбэ, бэйэтин кыанара араас моһоллору туорууругар тирэх, күүс буолбуттара саарбаҕа суох.

М. ИГНАТЬЕВА
Нам с.

(Салгыыта бэчээттэниэ)

УЛАХАН КИҢИ ОЛОБУТТАН...

үгэ-хоһоон номоһуттан «Сылаа-бахыт» дьин кэпсээн. Ол кэпсээн бэрт кылгас уонна көрүдүүс. Манньык эбит: «Былыргы быстах бириэмээ, сахалыы эттэххэ, айыы-буруй аҕыйаар, суут-сокуон суоҕар, кэнэн дьон баалларыгар, былыр биир киһи, Дьараанка дьин ааттаах киһи, Ыл ахсын кэрийэ сылдьан: «Сылааба» ыллыыр үһү, бу курдук дьин:

*Киристиэ срадаяся! Суор кэлэбэй,
Кэлэбэйтэн кэлиһим нымээн!
Нимээнтэн — нымэ дьуо,
Дьүөттэн — око дьоруо!
Дьоруоттан — дьоруо тэллэй,
Тэллэйтэн — дьүэс-куос!
Куостан — хотору мэтэр,
Мэтэриттэн — мэтэжэй үгэр,
Эгэртэн — чөр көтөр.
Көтөртөн — көтөр кылахай,
Кулахайтан — кулан дьүэс,
Дьүэстэн — тэлиэс куос,
Мөлөгө — элиэс!*

Бу курдук муннанан, букатын үөрэбэ суох буолан баран, буорга киириэр дьылы, барааччылары манаһан, кэлээччилэри кэтэһэн, биэс буоппал кэргэтэрин кэрийэ сылдьан кэтэхтэриттэн кэрийэ сылдьан кэтэхтэриттэн анһан аһаппыт-таһыннарбыт үһү...».

Айан суруйуу туох ис хоһоонноһуй? Бастатан, бу норуот үгэ-хоһоон номоһугар олоһуран суруллубут буолуон сөп. Кэпсээн кээмэйэ кылгас, хоһоон киириилээх. Тыла-өһө билинни кэмнэ өйдөнөр ыарахан, эргэрбит, эбэтэр туттуллубат буолбут тыл үгүс. Онон, ис хоһоонун да быһаарарга судургута суох. Ол эрэн, дьадаҕы, туох да үөрэбэ суох, ыалы кэрийэр Дьараанка дьин киһи ырыа ыллаан, айаҕын ииттэн, хара өлүөр дьэри сылааба ыллаан ыа буолбутун туһунан суруллар. Суруйууттан көстөр, Аммосов сытыы тыллаах-өстөөх оҕо буолара, баайдар-дьадаһылар дьэни өйдөөн, араарар буолуута, өргөс-кылаан тыллааҕа.

Аммосов, доҕоро Ойуунускай курдук, хоһоонһут, суруйааччы да буолбатар, сытыы-кылаан тыла кини инники олоҕор туһалаан, салайааччы буоларыгар, араатар-трибун буола үчүтүгэр оруола улахан.

5. РЕФЕРАТ МАКСИМА ПО ФИЗИКЕ

Максим Кирович был очень способным учеником, прилежным, постоянно занимался самообразованием, много читал.

наш земляк и Семенов С.С., кандидат физико-математических наук, доцент ЯГУ.

Реферат Аммосова анализирует общность и различие разных явлений, какими являются теплота и электричество, представляет собой большой интерес. «Теплота и электричество, как явления природы, способные производить работу, являются оба двумя видами энергии. Энергия есть то, что проявляется через материю в качестве способности производить работу», — пишет Аммосов. Тут ясно, что речь идет о двух фундаментальных курсах закона природы — законах сохранения энергии и электрического заряда. Оба закона рассматривает Аммосов как один — закон сохранения энергии. Далее он приводит очень живой, обобщающий разговор о связи электрических и тепловых явлений:

1. Как в теплоте степень теплового состояния называется температурой, так в электричестве степень электрического состояния называется потенциалом.

2. Тепло движется тогда, когда существует разность температур и при этом оно перемещается с тела более высокой температуры к телу с более низкой температурой. Электричество переходит от проводника с высшим потенциалом к проводнику с низким потенциалом.

3. Как при дальнейшем нагревании (в пределах до точки кипения) температура тела повышается, а при охлаждении — понижается, так при увеличении заряда проводника потенциал повышается, а при уменьшении заряда — понижается.

М.К. Аммосов также заметил различие между этими явлениями.

Как видно из анализа реферата, Аммосов удивительно четко и ясно показал сходство и различие между тепловыми и электрическими явлениями, что показывает, как глубоко он разобрался в сущности изучаемого предмета.

Ученые И.И. Суздалов, С.С. Семенов дают очень высокую оценку реферату М. Аммосова, правильно указывают на то, что «отличное знание физических законов помогал М.К. Аммосову решать актуальные вопросы научного изучения производительных сил и природных ресурсов того или иного региона»,